

כל אמא יהודייה חולמת על בן
רופא, ואם לא רופא – אז לפחות
שיהיה הכי חכם בכיתה. אבל
מי אמר שזה באמת כיף גדול?
לרגל תחילת שנת הלימודים
נבגשה כתבתנו עם רחל ארליך,
מדריכה ארצית באגף למחוננים
ולמצטיינים במשרד החינוך
ומתכללת מחוז מרכז, לשיחה
על המורכבות, היופי והקשיים
בעולמם של ילדים מחוננים

יש שכל יש דאגות

• הדס גולדין

בבלוג שלה, "אירועים
מחוננים", מעלה רחל ארליך
שאלה שמעסיקה הורים צעירים
רבים: "איפה יש לכם פעוטון למחוננים?
היא בת שנה וחצי וכל כך מפותחת, ברור
שהיא מחוננת, חשוב לי שלא תאבד
את זה". ארליך, מדריכה ארצית באגף
למחוננים ולמצטיינים במשרד החינוך
ומתכללת מחוז מרכז, ממהרת להרגיע
את השואלים: "היא בת שנה וחצי וכל כך
מפותחת? קודם כל, תשמחו. ואז תגמרו",
היא כותבת שם. "אני בטוחה שהיא
מפעילה אתכם היטב, ושאתם מגיעים
לערב נפעמים אד-תשונים. וכשאתם
עם הקפה ביד, בשקט, כשהיא סוף־סוף
ישנה – אל תחפשו פעוטון למחוננים:
חפשו פעוטון טוב, עם מטפלת חמה
ואוהבת, סבלנית, כזאת שמסוגלת לתת
לה להתפתח בקצב שלה ולא בולמת
אותה רק בגלל שאחרים עוד לא. ודאו
שיש בפעוטון מגוון משחקים שמתאימים
גם לילדים גדולים קצת יותר, זה סימן
טוב לצוות שמבין שלא כל הילדים
אותו הדבר". בהמשך היא מוסיפה שלל
רעיונות להתנסות וללמידה שמאפשרים
התפתחות קוגניטיבית לצד התפתחות
רגשית תקינה.

לארליך (48) יש גיסיון של יותר מעשור בהוראת מחוננים. בבלוג המקסים שלה היא משתפת בתובנות משעות ההוראה הרבות, בסיפורים משעשעים ומעוררי מחשבה כאחד, ובעיקר היא עושה זאת בכתיבה קולחת ובחן רב. התחום שבו היא עוסקת מעורר את סקרנותי. תכלס, כל אמא יהודייה חולמת על ילד גאון, או לפחות מחונן - ולארליך יש הרבה מה לומר בנושא. כך יצא שבתמון מושלם, בחודש שבו נפתחת שנת הלימודים, שמתי פעמי למפגש איתה כשאני מצוידת בשאלות רבות: מה עושים כשיש פער בין מנת המשכל של הילד לבין העולם הרגשי שלו? איך מאתגרים את הילד הגאון או המחונן בתוך כיתה של ילדים בעלי מנת משכל ממוצעת? האם למחוננים תמיד יהיו

"ההגדרה לילד מחונן היא הגדרה כמותית: ילד שעבר את מבחני המחוננים של משרד החינוך ונמצא ב־32 האחוזים העליונים. בשונה מהמצופה, ילד מחונן לא תמיד יהיה הילד המצטיין של הכיתה"

ציונים גבוהים? האם הם משלמים מחיר רגשי וחברתי על המחוננות שלהם? והאם אכן הכל קל להם ולכן אין סיבה לדאוג לעתידם?

אנחנו נפגשות בבית קפה קטן, וארליך, אישה חייכנית ומלאה שמחת חיים, מתארת באהבה גדולה את עולמם של המחוננים, שהוא בעצם גם זה שלה. היא עצמה מחוננת וכך גם שניים מתוך שלושת ילדיה. ילד מחונן הוא חלומה של כל אמא? "כשאמא מתקשרת אליי ומספרת לי בהתרגשות שהבן שלה עבר את מבחן המחוננים אני צוחקת ואומרת לה שאני משתתפת בצערה. כי להיות ילד מחונן זה חבילה שלמה שיש בה הרבה טוב וגם לא מעט אתגרים".

מיהו בעצם הילד המחונן? "בישראל, ההגדרה לילד מחונן היא הגדרה כמותית: ילד שעבר את מבחני המחוננים של משרד החינוך ונמצא ב־32 האחוזים העליונים. בשונה מהמצופה, ילד מחונן לא תמיד יהיה הילד המצטיין של הכיתה".

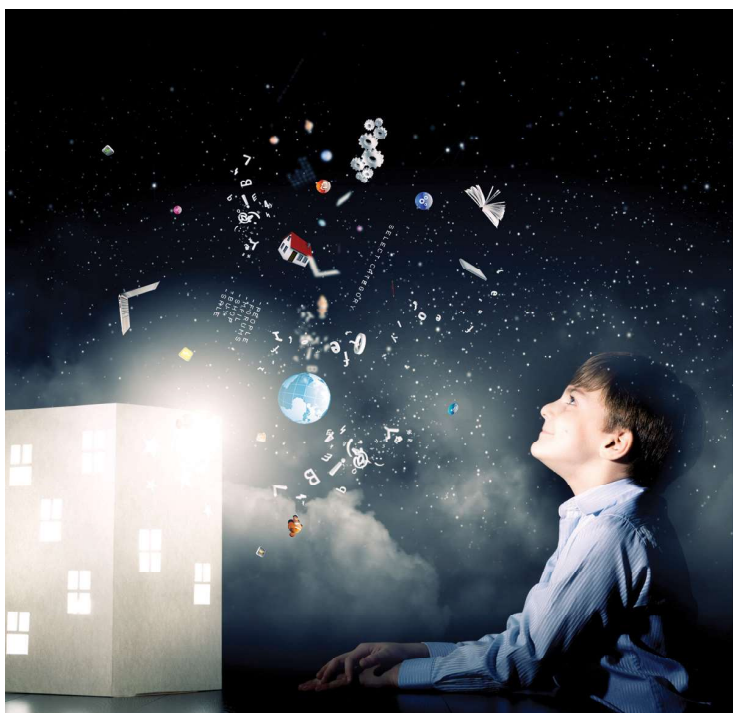
איך זה ייתכן? "כשלימדתי כיתות מחוננים, פעמים

רבות אנשים היו אומרים לי: 'זו כיתה מחוננים אז לא פלא שזה מצליח'. אבל בעצם זה לא תמיד נכון, כי יש גם מחוננים עצלנים, ויש מחוננים עם לקויות למידה, ויש ילדים, למשל, שחזקים מאוד במתמטיקה אבל יש להם קשיי שפה. פעמים רבות הסיפור של המחוננות הוא 'כל כך הרבה בדבר אחד', מה שגורם לסביבה להתבלבל מזה וגם לילד". אצל המחוננים הנולדים עם מנת משכל גבוהה, מסבירה ארליך, לא תמיד ימצא קשר בין ההצלחה לבין מנת המשכל. "יכולים להיות תלמידים מחוננים שאינם מצטיינים, סתם כי לא מתחשק להם לטרוח להגיש את העבודה, אפילו שהם כבר סיימו אותה. ומצטיינים הם אומנם חכמים אבל גם בעלי מוטיבציה ויכולת למידה והם מוכנים לעבוד ולהסתכן עבור ההצלחה שלהם. מחוננים מוחמאים מההצלחות כל הזמן, אבל לרוב כמעט שלא אותגרו עבורן".

עסק מסובך

ארליך מכירה את עולם המחוננים מקרוב, היא נולדה להורים מבריקים וגדלה לצד שבעה אחים שדילגו על כיתה א' או על גן חובה. "כשהייתי בת ארבע וחצי אמא שלי לא רצתה שאלמד לקרוא אבל זה לא עזר לה, כי אני רציתי לקרוא ופשוט למדתי. היו לי שבעה אחים חכמים

ודעתנים מאוד בבית, כל הבית צמח למעלה", היא מספרת. איך זה להיות במשפחה של מחוננים? "אני תמיד אומרת שהמריבות הן אותן מריבות, והחיים הם אותם חיים. אבל יש תחומי עניין מאוד רחבים בתוך המשפחה וזה כיף". על מה משוחחים בבית של מחוננים? "יש התעניינות בהמון תחומים ויש חיבור ביניהם, ויש לפעמים התעניינות בתחומים אוטריים שבאמת לא מעניינים אף אחד בעולם". כמו מה למשל? "לימוד אספרנטו, למשל. ולפעמים זה פשוט עיסוק לפרטי פרטים במשהו שרבים מתעניינים בו אבל לא נכנסו לפרטים. דינזאורים הם דוגמה טובה: ילדים רבים אוהבים אותם, אבל לא מספיק בשביל להכיר את כל מיניהם ושיוכם הזואולוגי והתקופה שבה חי כל סוג. או מיתולוגיות והקשר ביניהן". מה הם המאפיינים המרכזיים של הילד המחונן? "נוסף על ההתפתחות האסינכרונית, ילדים מחוננים בדרך כלל לא נענים לתכתיבים חברתיים. יש להם חשיבה עצמאית שיכולה להיות לא פשוטה לניהול. הם ידרשו ממך הסברים הגיוניים ועמוקים ויהיו לרוב בעלי חוש צדק מפותח מאוד. אמהות יגידו שזה הילד שהכי פחות ישן, או ילדים שצריכים

צילום: שאטרסטוק

צילום: רמי זרנגר

נושא קודם ברמת הידע וההבנה, אצל המוחננים אני אתחיל ישר מהפרדוקס, מבחינתי זה כיף."

תורשה וסביבה

כדי להמחיש את ההבדל בין שיעור בכיתה רגילה לשיעור בכיתה מוחננים, ארליך מספרת על שיעור היסטוריה שאותו העבירה לתלמידות כיתה י': "הנושא של השיעור היה ההבדל בין מסורת למודרנה וביקשתי מהתלמידות לצאת למרכז העיר ולצלם תמונות שמבטאות מסורת ותמונות שמבטאות מודרנה. בכיתה רגילה הייתי צריכה קודם להסביר מה זו מסורת ומה זו מודרנה, אבל אצל המוחננים אין צורך לתווך להם את הידע. זה אגב מה שקשה להם בכיתה הרגילה - הם מבינים את החומר בחמש הדקות הראשונות של השיעור ורוצים לעבור הלאה."

עם אילו תוצרים חזרו התלמידות? "תלמידה אחת חזרה עם צילום של

תעודת כשרות ותעודת דיון בכיתה דיון מרתק אם התעודה מבטאת מודרנה או

מסורת. דיון עם כזה עומק יכול לקרות גם

"ילדים מוחננים בדרך כלל לא נענים לתכתיבים חברתיים". רחל ארליך

"כי מוחננים הורגלו לקבל מחמאות בלי להתאמץ, ותמיד יהיה להם איזה חשש שאולי יום אחד הם יפסיקו להצלח. הרי במובן מסוים ההצלחה לא שלהם והם לא יכולים ממש לאחוז בה."

הוראת מוחננים דורשת התמחות מיוחדת. אחרי שיטוט בפורטלי מורים ברשת אני מבינה שללמד מוחננים זה עסק מסובך בגלל הנטייה שלהם לקפוץ מנושא לנושא, לפתור תרגילים בלי מוטיבציה להציג את הדרך, מצוקות והתמודדות עם תהלישיגות, קשיים חברתיים ועוד. לא מלחיץ ללמד מוחננים? הרי פעמים רבות הם מכירים את החומר עוד לפני שלימדת אותו.

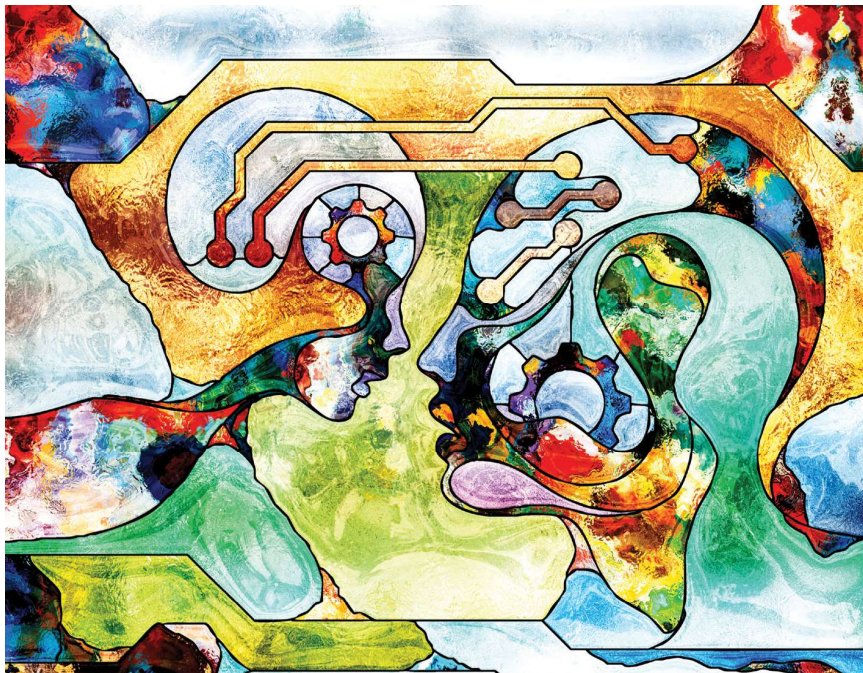
"זה אתגר שאני אוהבת מאוד. לשיעור עם מוחננים צריך לבוא מוכנים כי בשיעור הזה יעלו כנראה תחומי דעת, רעיונות ושאלות שחלק מהם אני לא אכיר, יעלו קישורים ועומקים שלא חשבתי עליהם. אם בכיתה רגילה פותחים

לגעת בכל דבר. מצד אחד, הם יכולים להיראות כמו בעלי הפרעת קשב, אבל מצד אחר, אנחנו יכולים לראות אותם מתרכזים מאוד."

ארליך, שבאמתחתה יש תואר ראשון בהיסטוריה, תעודת הוראה במכון כרם ("הדרישות היו גבוהות מאוד ואני לא מצטערת עליהן"), תואר שני ביהדות זמננו באוניברסיטה העברית בהתמחות בדמוגרפיה ("בכל זאת המספרים עושים לי טוב"), היא בעלת ניסיון של 23 שנות הוראה, מתוכן בכיתות רגילות, כיתות מב"ר ו-12 שנים של הוראת מוחננים. "האתגר המרכזי של המוחננים", היא אומרת, "הוא שהם לא מבינים איך הקסם הזה נפל עליהם ואם הוא יישאר שלהם לנצח. פעמים רבות תלמידות אומרות לי שהן אובחנו בטעות כמוחננות ואני יודעת שהן מייצרות את האליבי לכישלון שלהן, כשהוא יגיע".

למה הן חוששות כל כך?

איך זה לחיות במשפחה של מוחננים? "אני תמיד אומרת שהמריבות הן אותן מריבות, והחיים הם אותם חיים, אבל יש תחומי עניין רחבים מאוד בתוך המשפחה וזה כיף"

בכיתה רגילה, בתנאי שמורה יוביל אליו. אבל בכיתת מחוננים דיונים מהסוג הזה יקרו כמעט בכל שיעור באופן טבעי". את יכולה להבין מורים שלא רוצים ללמד מחוננים? "בוודאי, פגשתי מורים שהתנסו בהוראת מחוננים ואמרו 'תודה, לא'. יש בכיתת מחוננים תחומים שהתלמידים יודעים טוב הרבה יותר ממני. זה אומנם יכול לקרות גם בכיתה רגילה, שיש תחום עניין שהמורה לא מתמצא בו, אבל בכיתת מחוננים הנחת היסוד שלי היא שזה בטוח יקרה, ובכל תחום". מחוננות היא תכונה מולדת, מסבירה ארליך, אבל מימוש הפוטנציאל שבה יבוא לידי ביטוי לרוב בהתאם לסביבה שבה גדל הילד. כך, למשל, מבחינה סטטיסטית יאותרו יותר ילדים מחוננים בצפון תל אביב מאשר בצד הדרומי של העיר.

קצת עצוב, לא?

"בשנים האחרונות ההבדלים האלה הולכים וקטנים כי מדד הטיפוח הבית-ספרי נלקח בחשבון, יש מלגות שהאגף נותן כי השתתפות ביום העשרה במרכז מחוננים עולה כסף, ומלגות ללימודים אקדמיים בתיכון. אבל צריך לזכור שבסוף הדחיפה מהבית היא קריטית להצלחה של הילד: האם הילד ילך לתוכנית מצטיינים אחר הצהריים או שיחזור מבית הספר לשמור על אחיו הקטנים ואמא תוכל לעבוד עוד שעתיים? זה הבדל שיכול להיות משמעותי עוד יותר מהשאלה אם קראו לו 'איה פלוטר' ושיחקו איתו כשהיה תינוק. אני לא בטוחה שאפשר להגיע למצב של שוויון מלא שאין בו שום קשר למקום שבו גדלת. אני כן בטוחה שניתן להקטין פערים, שניתן להתאים מבחנים כך שהמדד התרבותי יהיה מותאם יותר, ויודעת שעובדים על זה כל הזמן".

בישראל, איתור המחוננים ייעשה לרוב בכיתה ב' באמצעות מבחן ארצי בעל שני שלבים. תלמיד שיעבור את השלב השני יוכל להצטרף לתוכניות המחוננות המוצעות על ידי משרד החינוך. בגילאי היסודי ימליץ האגף על "יום שליפה" - בוקר קבוע בשבוע שבו המחוננים יצאו למרכזי מחוננים הפרוסים ברחבי הארץ. אפשרות נוספת בגילאי יסודי היא כיתת מחוננים שבתוך בית ספר רגיל. בארץ קיימות 7 כיתות כאלו, ונכון לעכשיו לא נראה

המחוננים לחברת שווים אחרת, לחלק מהילדים זו הפעם הראשונה שהם רוכשים לעצמם חברים". ובכל זאת, מה המחירים שישלם ילד מחונן שיוצא ל"יום שליפה"? "חלק מהם ישלמו מחיר חברתי. לחלק מהילדים יהיה קשה לחזור לכיתה הרגילה אחרי המפגש הטוב עם הדומים להם. והמחיר המשמעותי יותר בעיניי הוא שכשילד יוצא למרכז מחוננים, בבית הספר חושבים שהוא מסודר ולא מאתגרים אותו במהלך השבוע".

קבוצת סיכון

בתי הספר, אומרת ארליך, צריכים לקבל אחריות גם לילדים המחוננים. בשנתיים האחרונות, לדבריה, נכנסו לבתי הספר רכוזות השתלבות שמטרתן לסייע למורים בהוראת בעלי הצרכים המיוחדים. הבשורה הגדולה מבחינתה היא שגם אוכלוסיית המחוננים נכללה בתוך הקבוצה הזאת. "בתי ספר צריכים להבין שלא ייתכן שילד יישב שישה ימים בבית הספר ולא ילמד שום דבר חדש. אני מכירה מקרים של מורים שמבקשים מהתלמידים המחוננים להוריד את האצבע ולתת לעוד תלמידים לענות על השאלות, במקום לאתגר אותם". כשאני שואלת את ארליך כיצד יכול מורה של כיתה רגילה לאתגר את

"מחוננים הורגלו לקבל מחמאות בלי להתאמץ, ותמיד יהיה להם איזה חשש שאולי יום אחד הם יפסיקו להצליח. הרי במובן מסוים ההצלחה לא שלהם והם לא יכולים ממש לאחוז בה"

שהאגף מעוניין לפתוח עוד כיתות, זאת מתוך רצון לחזק את עולמם החברתי של המחוננים בגיל הצעיר בכיתות הרגילות. בגילאי תיכון ניתנת אפשרות ללמוד בבתי ספר של מחוננים במהלך כל השבוע.

למה לא לתת לילדים המחוננים העשרה בתוך בית הספר? "ילדים מחוננים הם שני אחוזים מכלל התלמידים, משהו כמו ילד או שניים בבית ספר. זוהי קבוצת התייחסות קטנה מאוד שלא ניתן לתת לה מענה בתוך בית הספר". היציאה מבית הספר לא מעצימה את הפערים החברתיים עם בני גילם? "מורה אחד סיפר לי שהגיעו אליו תלמידים למרכז במסגרת 'יום שליפה'. הוא ביקש מכולם לומר משפט אחד בנושא מסוים. אחד הילדים אמר את המשפט והוסיף שכל השבוע הוא חיכה לומר אותו. כשהמורה שאל אותו למה - הוא ענה שבבית הספר לא יבינו ושהחברים ילעגו על המשפט שלו. יום אחד בשבוע אנחנו מוציאים את הילדים

